

Balogh Sándor

Osztályok és pártok a felszabadult Magyarországon

Az új, népi demokratikus állam alapjait a munkásosztály, a parasztság, a németellenes burzsoázia és a háború során kevésbé kompromittálódott horthysta elemek rakták le 1944 decemberében — az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozásával. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelynek gerincét a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai alkották antifasiszta, antifeudális, antiimperialista, demokratikus programot valósított meg, illetőleg annak megvalósítását tűzte ki célul.

A második világháború befejezésével újjászerveződtek Magyarországon a különböző osztályok és társadalmi rétegek. Ez az újjászerveződés azonban egyáltalán nem jelentette a háború előtti állapotok egyszerű visszaállítását. A társadalom életében bekövetkezett változás legdöntőbb tényezője maga a kibontakozott népi demokratikus forradalom volt, de szerepet játszottak a nemzetközi viszonyok, a háború, valamint a háború következményei, által befolyásolt gazdasági helyzet is.

A felszabadulás után a magyar társadalom a legdöntőbb változás — a földreform végrehajtásával — a nagybirtokos osztály osztályhelyzetében következett be. A földreform végrehajtása ugyanis végső fokon azt jelentette, hogy a nagybirtokosok, mint osztály, megszűntek létezni. Így a két, volt uralkodó osztály közül csak az egyik — a burzsoázia — őrizte meg osztálylétének kereteit, feltételeit.

De a burzsoázián belül is csak a falusi burzsoázia szerepe növekedett. A falusi burzsoázia a mezőgazdaságban lényegében versenytárs nélkül maradt. A múltért legfeljebb csak egyes képviselői kényszerültek felelősséget vállalni, ugyanakkor mint társadalmi csoport nemcsak közvetlen részesévé, de egyik fontos tényezőjévé is vált a politikai hatalomnak. Amíg korábban a burzsoázia érdekeit a politikai élet színpadán nagyrészt az arisztokrácia, az úri középosztály tagjai képviselték, addig a felszabadulás után a falusi burzsoázia játszott a politikai életben — legalábbis a felszínen — nagyobb szerepet és a városi burzsoázia inkább a háttérben maradt.

A városi burzsoázia a háborút és következményeit korántsem tudta oly módon átvészelné, mint falusi társa, hiszen a városi burzsoázia legerősebb, leghatalmasabb rétegének egyik csoportja — a Weis-Chorin-Kornfeld-Mauthner családok, akiket gyáraik átadása fejében az SS 1944-ben semleges területre szállított — a háború befejezése után sem tért vissza Magyarországra. Ezenkívül a hitleristák számos tőkést is koncentrációs táborokba hajtottak, akik közül sokan egyáltalán nem, vagy csak később, 1945 második felében, tértek vissza. Mások viszont a szovjet hadsereg elől menekültek nyugatra.

Jellemző, hogy az Elhagyott Javak Kormánybizottsága 1945-ben mintegy 700 tőkés vállalatot nyilvánított gazdátlanoknak. Az összes tőkés üzemek felét pedig — több mint 2.000 gyárnak a kapacitását — átlagosan 45,7 %-al csökkentő veszteségek érték. De a tőke hatalmának korlátozását jelentette a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjának a végrehajtása, az üzemi bizottságok megszületése és a népi demokratikus kormányzatnak a kötött gazdálkodás bevezetésére irányuló törekvése, illetőleg

az ezen az úton megtett első lépések. A felszabadulás után a városi burzsoázia különböző csoportjain belül az angol — amerikai orientáció hívei kerültek előtérbe. Ők foglalták el a tökések érdekvédelmi szervezetek vezető pozícióit és gyakoroltak leginkább hatást a politikai életre. Politikai képviselőtüket azonban — mint erre az előzőekben utaltam — általában átruházták a falusi burzsoáziára és a közvetlen függőségükben lévő azon értelmiségeikre, akik a működő pártokban helyezkedtek el.

A felszabadulás után jelentősen megváltozott a középrétegek társadalmi helyzete és súlya. Ezúttal ezeknek csak két, sajátos helyzetű rétegével foglalkozni kellett.

Az egyik, a csendőr-rendőr- és katonatiszti csoport, amely a két világháború között a politikában is igen nagy szerepet játszott, mintegy „fémjelezte” az ellenforradalmi rendszert. — korábbi szerepét úgyszólván teljesen elveszítette, kaszt jellege megszűnt. Így jórészt már csak egyedeiben tehetett kísérletet az újjászerveződő társadalomban való felszívódásra, vagy — más erőkhöz csatlakozva — az azzal való szembenállása.

A másik csoport a közigazgatás tisztviselői voltak. A közigazgatás szervezetének, az „állami bürokráciának”, lényegében változatlan formában való fennmaradása lehetővé tette ugyan, hogy a tisztviselői kar több tízezres állománya elkerülje a fentebb említett csoport sorsát, de ez a csoport sem folytathatta tevékenységét a régi feltételek mellett, hiszen az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései között szerepelt az igazolási eljárás megindítása.

Ennél is fontosabb volt azonban a különböző népi szervezetek, elsősorban a nemzeti bizottságoknak a közigazgatásra gyakorolt hatása. Továbbá, anyagi helyzetük gyors és nagyméretű megromlása, korábbi társadalmi súlyuk mélypontra való süllyedése. Mivel a közigazgatás volt lényegében a régi államgépzet egyetlen megmaradt része, elkerülhetetlenül vonzotta magához mindazokat az erőket, amelyek egy esetleges rendszerváltozásra építették a reményeiket. A közigazgatás helyzete és tevékenysége azonban az új államiság megteremtése szempontjából sem volt közömbös. Így a közigazgatás és annak tisztviselői gyakran az egymással szembenálló osztályok, a különböző pártok figyelmének és hárcának is a középpontjába kerültek időről-időre.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány fentebb már említett földreform rendeletének végrehajtásával lényegesen átalakultak a mezőgazdasági birtokviszonyok, a magyar parasztság társadalmi arculata. Jelentősen emelkedett a tulajdonnal rendelkező parasztok száma, s ezen belül is elsősorban az 5- 10 holdasoké, ugyanakkor természetesen csökkent a földnélküli parasztok, a falusi proletárok aránya és száma.

A háború idején a mezőgazdaságban fekvő nemzeti vagyonnak megközelítően 1/5-e pusztul el.

Emellett a terménybeszolgáltatás, az iparcikkek hiánya, a hitellehetőségek korlátozott volta, stb. megnehezítették a mezőgazdaság talpraállítását és a birtokviszonyok átalakulásából adódó pozitív gazdasági és társadalmi következmények érvényesülését. De éreztette hatását a parasztság életében és magatartásában a mezőgazdasági termelés eltérő hagyományaiából és színvonalából adódó különbség is. A parasztság tényleges érdekeinek kifejezését és azoknak védelmét nagymértékben korlátozta az a körülmény, hogy csak kisebb részüket rendelkezett a politikai életben való jártassággal, tapasztalattal, mégpedig-sajátosan-a legalsó és a legfelső rétegekben elhelyezkedők. Így a parasztság politikai képviselését többé-kevésbé a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front valamennyi pártjában kereste. Műveltségi színvonaluk is alacsonyabb volt a társadalmi átlagnál, széles tömegeiben, s jó ideig meglehetősen erős maradt az egyházak, főleg a katolikus egyház befolyása.

A második világháború idején Magyarországon létrejött népi demokratikus rendszer vezető ereje — ismeretesen — a munkásosztály lett. A munkásosztály azonban a politikai hatalomban való részesedésével egyidejűleg a termelési viszonyokat azonnal nem alakíthatta át. Ez azt jelentette, hogy bár kizsákmányolás nem maradt változatlan, de nem is szűnt meg. Ugyanakkor a termelés megindításában, illetőleg folytatásában — jobban volt érdekelve a tulajdonos burzsoáziánál, hiszen a háborús pusztítás következményeinek a felszámolásától, az újjáépítés megindításának sikerétől függött lényegében magának a népi demokratikus rendszernek a léte és a munkásosztály jövőbeni szerepe is. A társadalmi fejlődésért érzett felelősség és a napi

érdekek között mutatkozó ellentmondás időről-időre — legalábbis a munkásság egyes köreiből — kisebb-nagyobb konfliktusokhoz vezetett. A fentebbi ellentmondás csökkentésének irányába is natott azonban az állam által kezdeményezett és megvalósított kötött gazdálkodás. Csökkentette, sőt az ellentmondás megoldását segítette elő — az előzőnél is hatékonyabban — az a tény, hogy a munkásosztály a politikai hatalomban való részesedése révén és kezdetben a tökes irányítás nélküli termelés felelősségétől vezetettve, létrehozta a töke ellenőrzésének és korlátozásának a szervét az üzemi bizottságok formájában.

A munkásosztály szerepének és hivatásának növekedése azonban olyan körülmények között ment végbe, amikor a munkásság létszáma jóval alacsonyabb volt, mint korábban. 1938-ban a gyáriparban 289.000 munkás dolgozott, 1943-ban a munkások létszáma elérte a 392.000 főt. Ezzel szemben a gyáripar — még 1946 tavaszán is mindössze 225.000 munkást foglalkoztatott. A magyar munkásosztálynak tehát létszámában megfogyatkozva kellett az új viszonyok között történelmi szerepét betöltenie. A munkásosztály e szerepének betöltését — létszámának csökkenése, a munkásság körében meglévő különbségek, eltérő sajátosságok ellenére — megkönnyítette és elősegítette a szakszervezeti mozgalomban megvalósult egysége.

1945 derekára kiépültek Magyarországon azok a pártok is, amelyek az osztályokat és a különböző társadalmi rétegeket a politikai életben képviselték. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak megalakulásakor öt párt, mégpedig a MKP, SZDF, NPP, FGP és a PDP volt a tagja.

A felszabadulás után újjászerveződött magyar társadalom különböző osztályai és rétegei tehát legállis politikai képviselőket, a fentebbi pártok valamelyikében kereshették, illetőleg találhatták meg.

Az ország felszabadított vidékein — a politikai pártok közül elsőnek — a Magyar Kommunista Párt kezdte meg szervezeteinek kiépítését. A párt szervezeti fejlődésének gyors ütemét mutatta, hogy 1945 őszére a MKP tagjainak száma már meghaladta a félmilliót, ami azt jelentette, hogy az ország lakosságának 5,7 %-ka e pártban helyezkedett el.

Azt a tényt, hogy a kommunista pártba elsősorban a munkások léptek be, a budapesti és a miskolci Területi Bizottság, valamint a Nógrád megyei Bizottság adatai igazolják. A debreceni, kecskeméti és főleg a szegedi Területi Bizottsághoz tartozó kommunisták nagy száma pedig arról tanúskodott, hogy a tagszerzés terén a párt a döntően meggazdasági jellegű területeken is komoly eredményt ért el. A kommunista párt tehát kezdetől fogva nemcsak a munkásság, de a parasztság körében is komoly befolyással rendelkezett.

A kommunista befolyás azonban sem a munkásság, sem a parasztság körében nem volt egyenletes, még kevésbé kizárólagos. A megnyert munkásságot illetően — az ország különböző munkás-lakta vidékein — szembevető volt az aránytalanság, hiszen a sokkal jelentősebb észak-dunántúli iparvidék kommunistáinak száma alig valamivel haladta meg a Nógrád megyei taglétszámot. Emellett a miskolci és a pécsi Területi Bizottság kimutatásai is azt jelezték, hogy a párt a főváros mellett a bányavidéken a legerősebb. A kommunista pártnak a parasztságra gyakorolt befolyása — közismerten — a Dunántúlon volt a leggyengébb míg a Duna-Tisza-közének vidéke valamiféle átmenetet jelentett a fentebbiek szempontjából a Dunántúl és a Tiszántúl között.

A kommunista párt erejét és befolyását azonban jelentősen növelte szervezete, egysége és minden más pártnál világosabb, megalapozottabb programja, politikája.

A fentebbiek sem homályosíthatták el azt a tényt, hogy a kommunista pártnak a munkásosztály körében is van versenytársa, mégpedig a Szociáldemokrata Párt jelenlétében. Az a szervezés terén mutatkozó előny, amivel a kommunista párt az ország keleti felében rendelkezett, Budapesten nagyjában kiegyenlítődött. Sőt magában a fővárosban és környékén, a pártszervezetek létszámát tekintve, a SZDP a MKP elé került. 1945 végén a tagdíjat fizető szociáldemokrata párttagság létszáma 350-400.000 között mozgott.

A SZDP Budapesten valóban igen erős volt, de tagjainak több, mint a fele vidéki volt. A pártban változatlanul jelentős tényezőként szerepelt a munkásság. A SZDP-ben lévő munkások egy része — vasasok, nyomdászok, stb. — még a felszabadulás előtt kapcsolódott be a szociáldemokrata mozgalomba, a többiek pedig olyanok voltak, akik a felszabadulás után kerültek a politikai élet közelebbi vonzókörébe. Budapest mellett elsősorban Győr, s részben a miskolci, pécsi, dorogi iparvidék játszott a szociáldemokrata mozgalomban jelentősebb szerepet.

A SZDP a fővároson kívül a nagyobb vidéki városokban is a MKP előtt járt a tagszervezés terén, de ennek döntően az volt a magyarázata, hogy a „torvényhatósági városokban a városi alkalmazottak nagyrésze” a párthoz csatlakozott.

Ehhez járult még, hogy a Szociáldemokrata Párt befolyása a kisiparosok, s főleg a kiskereskedők körében jóval nagyobb volt, mint a kommunista párté. A SZDP tehát a munkások közötti befolyásában többé-kevésbé „osztokodott” a MKP-val, a városi alkalmazott, kisiparos, kiskereskedő rétegeket illetően azonban feltétlenül fölényben volt. A Szociáldemokrata Párt a társadalom dolgozó rétegeit illetően a parasztság körében rendelkezett a legkisebb befolyással. Ez a megállapítás nemcsak 1945-re, hanem még 1946-ra is vonatkozatható. A párt Vidéki Titkárságának egyik 1946-os jelentése is azt kénytelen megállapítani, miszerint „nem áll az a tétel, hogy parasztszervezése pártunkban sikeres. . . semilyen szervezési munka nem lehet gyökeres, ha nincs mondanivalónk a parasztság részére. . . Súlyosbítja helyzetünket az is, hogy vidéki szervezeteinkben a vezetés. . . majdnem mindenhol a kisiparosság kezébe került”.

A két munkáspártnak a felszabadulás után lényegében sikerült megvalósítania azt, hogy a munkásosztály körében kizárólagos befolyásuk legyen. A parasztság körében érvényesülő befolyásukat, illetőleg annak kiszélesítését azonban nagymértékben gyengítette az a körülmény, hogy az SZDP ott nem tudott hatékony tényezővé válni.

A MKP és az SZDP mellett még egy párt volt — a Nemzeti Parasztpárt — amely kizárólag dolgozó rétegek politikai képviselőjére vállalkozott. 1945 augusztus elején a NPP-nak 1.400 szervezete és 170.000 fős tagsága volt az országban. A párttagság létszámát tekintve Hajdú és Szabolcs megyében a NPP megelőzte a MKP-t. Hajdú, Szatmár, Észak-Pest, Veszprém és Zala megyében pedig a SZDP-t. Rendkívül gyenge volt viszont a párt szervezeti befolyása Dél-Pest, Csanád, Csongrád, Győr, és Szolnok megyében. A párt szervezeteinek és tagságának földrajzi eloszlásából is kitűnik, hogy a forradalmi harcvonalokban gazdagabb vidékek parasztsága döntően a kommunista párthoz, illetőleg részben a szociáldemokrata párthoz csatlakozott és — Békés megyét kivéve — csak jelentéktelen arányban a Parasztpárthoz.

Ez is azt bizonyítja, hogy helyesen ítélte meg a MKP Központi Vezetősége a helyzetet, amikor 1945 augusztusi gyűlésén a NPP támogatására hívta fel a kommunisták figyelmét: „Eltársaink nem látják a Nemzeti Parasztpárt jelentőségét. Nem értik meg, hogy a Parasztpárt révén a demokrácia részere olyan paraszti tömeget nyerhetünk meg, amelyek a kommunista párt hívására nem reagálnak.” Tehát a Tiszántúlon és bizonyos fokok a Duna-Tisza-közén a Nemzeti Parasztpárt sajátos transzmissziós szerepet töltött be a Kommunista Párt szempontjából. Ilyen szerep betöltésére azonban a NPP a Dunántúlon 1945-ben még nem iger tudott vállalkozni.

A Nemzeti Parasztpártba országsszerte zömmel szegényparasztszerek és részben középparasztszerek léptek be, de néhány helyen — a Dunántúlon Borsod, Hajdú, és Heves megyében, valamint Makón, Nagykőrösön — gazdag parasztszerek is. Ezzel szemben Hatvanban főleg a vasutasok csatlakoztak a párthoz. Ez utóbbi esetekben persze nemcsak a szervezeti elv szervezett torzulást, hanem mutatkoztak annak politikai következményei is. Erre hívta fel a figyelmet Gém Ferenc, a párt Hajdú megyei titkára, aki 1945 szeptember 3-i jelentésében azt írta, hogy „ha a vezetés a módosabb parasztság kezébe kerül, nagyon Kisgazda színezete van”.

A munkáspártok gyengébb paraszti befolyását — elsősorban a szegény- és újonnan földhözjuttatott parasztság körében — a Nemzeti Parasztpárt tehát bizonyos fokok ellensúlyozza, a parasztság jelentős tömegeit azonban egyelőre még együttesen

sem tudták befolyásolni a baloldali pártok így a parasztság erősen ki volt téve annak, hogy a politikában nem balfelé, hanem a másik két működő párt a Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt — felé tájékozódik. A baloldalon a helyzetet az is bonyolította, hogy a Kommunista Pártot kivéve közel sem voltak egységesek a pártok a követendő politika tekintetében. Ennek hatása egymáshoz való viszonyuknak alakulásban is kifejezésre jutott.

A felszabadulás után mind a Kommunista Párt, mind a Szociáldemokrata Párt vezetőit az a meggyőződés hatotta át, hogy kettőjük együttműködése nélkül a sornalévő társadalmi, politikai és gazdasági feladatokat megoldani nem lehet. Az együttműködés adott, objektív és szubjektív feltételei persze nem zárták ki a két párt közötti esetenkénti véleménykülönbségeket és súrlódásokat. Ennek azonban nem az volt az egyedüli oka — bár kétségtelenül az játszotta a legnagyobb szerepet —, hogy a jobboldali szociáldemokraták csak kényszerűségből vették tudomásul az együttműködést, s ha elvileg nem is támadták általában ezt a politikát, a Kommunista Pártnak úgyszólván minden lépését bírálták. Amíg azonban „fenn” minden fontosabb kérdésben érvenyt tudott szerezni akaratának a baloldal, addig „lenn”, a párt középső és alsó szerveiben ahol a baloldal ereje és hatása jóval kisebb volt, együttműködésről sokszor még beszélni sem lehetett. Ugyanakkor a jobboldalnak a Kisgazdapárttal való összefogása olykor nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is megvalósult.

Még súlyosabb problémák merültek fel a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt együttműködését illetően. A Parasztpárt negatív megítélése tekintetében a SZDP vezetősége nagyjában egységes volt.

A két párt között csak 1945 júliusában került sor némi közeledésre, a Parasztpárt baloldali vezetőire azonban igen rossz hatással volt az, hogy a szociáldemokrata vezetők egy része, elsősorban az vettete az NPP szemére a „barátkozó” tárgyalásokon, hogy túlságosan együtt halad a Kommunista Pártnal. A Szociáldemokrata Pártot és a Parasztpártot akkor még nyilvánvalóan mélyen fekvő okok választották el egymástól. A Nemzeti Parasztpárt falun a szegény- és középparasztságnak arra a részére építhetett, amely még nem volt elég baloldali ahhoz, hogy a MKP-ba lépjen, de radikálisabb volt annál, semhogy a Kisgazdapártban otthon érezze magát. A SZDP, falusi bázisának kiépítése során reálisan ugyancsak a parasztságnak ezzel a részével számíthatott. A NPP falusi térhódítása tehát végső fokon a SZDP paraszti esélyeit rontotta. A fentiek önmagukban is elégségesek lettek volna a két párt közötti viszony megromlásához, az állandó súrlódáshoz.

Valójában azonban az ellentétek régebbi keletűek voltak. A népi írók mozgalmanak a Szociáldemokrata Párttal való találkozásai már a két világháború között sem voltak mindig a legbekéesebbek. Ennek örökségét a két párt a felszabadulás után is magában hordozta. A Parasztpártban jelentkező kispolgári nacionalizmust a SZDP részéről élesen elítélték, ám sokszor nem a marxizmus elvi álláspontjáról, hanem az ortodox-szociáldemokrata felfogás szemszögéből. A Nemzeti Parasztpárt jobbszárnyát azonban az adott körülmények között kommunistaellenes szociáldemokrata jobboldalhoz, mert az utóbbi inkább arra a Kisgazdapártra épített, amely a Parasztpárttal ugyanakkor erőteljesen szembenállt Kovács Imréről közeledési kísérleti ellenére is. Az egymást elválasztó tényezőknél a SZDP baloldali vezetői és a NPP balszárnya időről-időre felül tudott emelkedni, de az ellentéteket ezzel legfeljebb csak enyhítették: bár ez is nagy jelentőségű volt a baloldali pártoknak a jobboldali erők ellen közös fellépése szempontjából. 1945 augusztusában, szeptemberében ez a „felülemelkedés” még korántsem jelentkezett állandóan ható tényezőül, nem is beszélve arról, hogy a NPP és a SZDP együttműködésének következetes megvalósítása és a jó kapcsolatok állandósítása nem kis mértékben függött a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt együttműködését zavaró tényezők kiküszöbölésétől is.

Ilyen körülmények között különösen nagy figyelmet érdemelt az a kérdés, hogy milyen politikát folytat, s milyen társadalmi rétegeket hív és fogad a MNFF másik két pártja — a Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt.

A működő politikai pártok valamennyien hivatalosan a „demokrácia” jelszava alatt és a MNFF programjának jegyében próbálták a társadalom egyik, vagy másik részét maguk mögött felsorakoztatni. De a Kiszgazdapárt Polgári Tagozata mellett egyedül a Polgári Demokrata Párt vallotta magát hivatalosan is a polgárság pártjának. Sőt még ez a párt is csak a „haladó” polgárságot, a közép- és kispolgárság egy részét, valamint az értelmiséget kívánta a politikai életben képviselni. Ez azt jelentette, hogy mindenekelőtt a városi burzsoázia és a volt középosztály képviselőit hivatalosan csak felemás módon vállalták magukra az említett pártok. Így többek között a polgári konzervatív és liberális csoportok, valamint a kereszténydemokrata és szocialista irányzatok elveszítették az önálló politikai szereplés lehetőségét. A politikai életbe való visszakerülésre tehát — az említett és más egyéb polgári irányzatoknak — lényegében kétfajta lehetőségük kínálkozott. Az egyik, csatlakozni a már működő pártok valamelyikéhez és belülről szerezni érvényt az eredeti célkitűzésnek; a másik pedig, kísérletezni, folytatni a próbálkozásokat és a kínáló, kedvező lehetőséget megragadva az önálló párt alapításának útjára lépni.

Ez utóbbit választotta 1945. január végén a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége és a Szabadság Párt nevű, meglehetősen bizonytalan összetételű és politikai arculatú csoportulás, amikor felvételét kérte a Budapesti Nemzeti Bizottságba és a jövőben politikai pártként való működésének igényét juttatta kifejezésre. De a „nemzeti bizottságban képviselő pártok” elutasították a jelentkezésüket és a Szabadság Párt beadványa „ad acta” került. 1945 első hónapjaiban a Lisszabonban tartózkodó Weisz, Chorin, Mauthner és Kornfeld családokkal — az USA volt budapesti követe révén — kapcsolatot tartó budapesti tőkés körök gróf Bethlen István vezetésével szándékoztak pártot alapítani. Erre azonban különböző okok miatt nem került sor. A politikai életben csupán gróf Pálffy József Demokrata Néppártjának a fellépése idézett elő nagyobb vihart, mivel e pártnak működését Dálnoki Miklós Béla, a kormány elnöke engedélyezte. A Demokrata Néppárt engedélyezésének ügyével a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. április 18-i ülésén foglalkozott. A szóbanforgó ülésen Kovács Imre a további pártok indulásától demokratikus egységfront megfontolását feltette. Úgy vélte, minden demokratikus törekvés helyet kaphat a már működő pártokban is. Gerő Ernő utalt a MNFF pártjának debreceni megállapodására, majd ő is azt javasolta, hogy a jelentkező pártot ne fogadják be a politikai pártok soraiba. Tildy Zoltán ugyancsak veszélyesnek tartotta a pártok további elszaporodását, de kívánatosnak látta volna egy konzervatív párt jelentkezését „megfelelő névvel és határozott programmal”. Riev István és Szakasits Árpád a demokrácia önvédelmi jogára hivatkozva utasította el a Demokrata Néppárt jelentkezését. A felhozott indokok általánosságban kétségkívül megalapozottaknak tünnek, de a meglévő problémára mégsem tudtak teljesen kielégítő választ adni. Ez leginkább Tildy Zoltán érveléséből tűnt ki, aki maga is hiányolta valamiféle konzervatív pártnak a jelenlétét, bár elképzelését közelebbről nem világította meg. Az a javaslat, hogy minden demokratikus törekvés a már meglévő pártokban keresse az elhelyezkedését, nem volt új, hiszen legfeljebb a korábbi gyakorlat folytatólagos fenntartását célozta. A fentiekből következően csak a valóság egyik oldalát tárta fel a MKP, amikor azt állapította meg, hogy „a reakció próbálkozásai önálló pártok alapítására csődöt mondtak. Ezért az egyes pártok jobbszárnyán próbálnak érvényesülni.” A jobboldali erőknél a Kiszgazdapárt hívó szavára történő jelentkezése és e párt mögé való felsorakozása tehát ily módon nemcsak ezeknek az erőknél a felismeréséből fakadt, hanem abból a kényszerhelyzetből is következett, hogy a MNFF pártjai már pártok indulását nem tették lehetővé. A felszabadulás utáni magyarországi viszonyok mellett a MNFF pártjainak az állásfoglalásából politikájából is következett, hogy 1945 derekán sajátos helyzet alakult ki a politikai életben. Nemcsak a népi demokratikus rendszer hívei, hanem jórészt az ellenfelei, sőt ellenségei is a MNFF pártjai, a koalíción belül helyezkedtek el. Ebben a tekintetben Magyarországon Bulgáriához és Jugoszláviához, vagy akár Romániához képest is gyökeresen eltérő helyzet alakult ki, mivel ott a jobboldal, valamint pártjai kiléptek, illetőleg kiszorultak az egységfrontból és az ellenzék szerepét vállalták. Ez vonatkozott a bolgár agrárpártra — amelyek csak a balszárnyra maradt az egységfrontban — éppúgy, mint a román Maniu és Bratianu pártjaira. A politikai küzdelem ezekben az országokban az egységfront és az

ellenségek között volt, ezzel szemben Magyarországon a politikai harcok döntően a MNFP-on és a koalíción belül zajlottak le, s különösen akkor váltak élessé, amikor a különböző társadalmi osztályok és rétegek a felszabadulás után újjászerveződtek és felsorakozásuk a működő pártok mögé kibontakozott.

A Magyar Kommunista Párt — a második világháború Európában történt befejezése után — az 1945 májusi pártértekezleten az újjáépítés és ezzel összefüggésben a reakció elleni fokozottabb harc programját hirdette meg. A májusi konferencia határozatainak szellemében a Kommunista Párt bizonyos fokig módosította addigi nemzeti egységpolitikáját. Ezzel összhangban került sor a Kisgazdapárt jobboldalán elhelyezkedő erők, s főleg a Polgári Demokrata Párt elleni, a korábbinál erőteljesebb és nyíltabb támadásra. A MKP a májusi konferencia után a Polgári Demokrata Pártot már nem tekintette a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tagjának.

A Kommunista Pártnak a PDP-val kapcsolatos állásfoglalását lényegében a SZDP és a NPP is magáévá tette. A PDP elleni támadással a baloldali pártok — mindenekelőtt a Kommunista Párt-kettős célt kívántak elérni: egyfelől a jobboldali erőket, vagy legalábbis egy részüket kiszorítani a Függetlenségi Frontból, másfelől pedig a PDP által befolyásolt közép rétegeket ettől a párttól elvonni. Az elképzeléseket látványosan maradéktalanul sikerült megvalósítani, hiszen a májusi, majd az ezt követő júliusi politikai válság megoldásaként Teleki Géza és követői elhagyták a PDP-t és néhány más társával egyetemben Faraghó Gábor is kivált a kormányból. A jobboldali erők azonban néhány kisebb csoporttól eltekintve nem tudtak különösebb érdeklődést a PDP iránt, sőt a Polgári Demokrata Pártot ért támadásokat követően még a korábbinál is erőteljesebben zárkóztak fel a koalíció legnagyobb pártja a Kisgazdapárt mögött. Az állandó támadásnak kitett, amúgyis vegyes összetételű, viszonylag elszigetelt és a Függetlenségi Frontból kiközösített Polgári Demokrata Párt már nem jelentett vonzóerőt számukra. A Polgári Demokrata Párttal 1945 augusztusától már nem kellett különösebben számolni a politikai erőviszonyok mérlegelésekor.

Ugyanakkor azonban a Kisgazdapártot illetően még bonyolultabbá vált a helyzet, mert bár 1945 nyarára a Kisgazdapárt szervezetileg is országos párttá vált, ebben nem kis szerepet játszott az is, hogy a Magyar Élet Pártjának tagjai sok helyen egyszerűen „beépültek” a Kisgazdapártba. Szervezeti hálózatának kiépítésével egyidejűleg megkezdődött a különböző osztályok és társadalmi rétegek felzárkózása e párt mögött. A volt nagybirtokosok és a városi burzsoázia, más lehetőséget nem látván, keresték itt politikai képviselőiket a falusi burzsoáziának pedig már hagyományosan is a Kisgazdapárt volt a pártja. Így szinte magától értetődő, hogy 1945 nyarán a gazdagparasztság döntő többségben a pártban, képviselői pedig a párt különböző nosztalgiai csoportjai találhatók. Ide csatlakozott a fentiekben túl a városi kisburzsoázia jelentős része is. De az „állami bürokrácia és az értelmiség nagy része hasonlóan a Kisgazdapártban talált menedéket.

A Kisgazdapártban azonban falun nemcsak a gazdagparasztság csatlakoztak, hanem zömmel a középparasztság, valamint helyenként a szegényparasztság is. A párt paraszti bázisának képe azonban vidékenként elég jelentős eltéréseket mutatott. Békés, Csanád, és Csongrád megyében a Kisgazdapárt szociális bázisa döntően gazdagparaszti volt. Hajdú, Szabolcs és Szatmár megyében viszont elég jelentős dolgozóparaszti réteget tudhatott maga mögött. A Duna-Tisza-közén és Észak-Magyarországon a kisgazdapárti szervezetekben sajátosan a Nvirség és a Viharsarok elemei keveredtek egymással. Egyes helyeken a MKP és SZDP, másutt pedig a NPP jelentette számára a versenytársat a dolgozóparasztság körében. A Dunántúlon azonban — Győr, Tolna, Zala kivéve — a Kisgazdapárt nemcsak a gazdagparasztság, hanem a többi paraszti réteg körében is szinte kizárólagos befolyással rendelkezett.

A Kisgazdapártban — 1945 nyarára — körvonalazódott a különböző politikai irányzatok elhelyezkedése is. A pártban belüli balszárnyhoz — amely lényegében vállalta a MNFP programjának következetes végrehajtását — tartozott a Polgári Tagozatban helyettesítő baloldali értelmiségiek (Barcs Sándor, Gulácsy György, Mihályfi Ernő, Ortutay Gyula stb.) számottevő csoportja, valamint Dobi István és hívei is. A balszárnyhoz számítható Gyöngyösi János, Filó Sámuel, Szabó Árpád mellett többen (pl. Dinnvés Lajos, Oltványi Imre) — bár nem igazodás nélkül — inkább a balszárnyhoz húztak. Emellett a balszárnyhoz nem sorolható parasztkép-

viselők egy része is számos kérdésben támogatta Tildy Zoltánt, Tildynek azonban jobboldali hívei is voltak, köztük első helyen éppen a veje, Csornoky Viktor, a párt budapesti főtitkára. Tildynek a Kisgazdapártban betöltött szerepét nagymértékben növelte az a körülmény is, hogy a baloldali pártok és a Szovjetunió szempontjából köztudottan ő volt akkor a „legkoalícióképesebb” kisgazdapárti személyiség és a balszárny elismert vezetője. De a Kisgazdapárton belül balszárny 1945 nyarán ezzel együtt is a kisebbséget jelentette.

A legerősebb és a legszervezettebb csoportot a Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla vezetése alatt álló centrum képezte. Mögöttük sorakozott fel, nemcsak a módos parasztság túlnyomó többsége, hanem a közép- és kisparasztság jelentős része is. Ők voltak egyúttal a Paraszt Tagozatnak és az újrászervezkedő Paraszt-szövetségnek is a tényleges vezetői. A városi burzsoázia, sőt a nagytőke nem egy képviselőjével közvetlen személyes kapcsolatban álltak, a katolikus egyház támogatást pedig elsősorban Varga Béla személye garantálta. A centrum jelentőséget a párton belül még az is növelte, hogy a budapesti szervezeteknek és a Központnak a kiépítésekor számos olyan-zömmel jobboldali, középosztálybeli-értelmiségi (Gyulai László, Hám Tibor, Jackó Pál, Saláta Kálmán, stb.) csatlakozott hozzá, akik a párt életében a felszabadulás után meglehetősen nagy szerepet játszottak. Az 1945 augusztusi Országos Választmányon a centrum az ország kül- és belpolitikai helyzetének mérlegelése alapján — még ha azt feltételekhez is kötötte — egyenlőre a koalíciós együttműködés mellett foglalt állást. A baloldali pártokkal való együttműködés alapja viszont csak a MNFF programjának elfogadása lehetett. Ezek után a legnagyobb politikai szűklátókörűség lett volna a részükről Tildynek és híveinek olyan mértékű háttérbe szorítása, amely a balszárny esetleges elszakadásának veszélyét és a baloldali pártok éles bírálatát idézte volna elő.

A balszárny és a centrum kompromisszuma sajátos helyzetet teremtett a nagyszámú, de meglehetősen vegyes összetételű és még nem eléggé szervezett jobboldal táborában. A párt jobbszárnyán a nagytőke és a vele összefonódott, volt nagybirtokosok képviselőit Auer Pál, Pfeiffer Zoltán, Szolnoki István stb. látta el. Ugyanakkor Pfeiffert az eckhardista mult az „úri középosztály” előtt is rokonszervessé tette. Súlyok Dezső nemcsak a nagytőke, de a katolikus egyházi körök előtt is „posszibilis” személyiség volt. A jobbszárnyon Vásáry István és a B. Szabó István-féle módosparaszti irányzat volt az egyik legszervezettebb csoport.

A Kisgazdapárt belső helyzete 1945 augusztusában olyan képet mutatott, amit a történeti irodalom joggal nevez „gyűjtő-párt”-ként. Ez a jellemzés azonban csak a különböző és ellentétes érdekű társadalmi csoportok és politikai irányzatok jelenlétére utal. Valójában azonban itt — különösen a jövő szempontjából — többről volt szó, mert a Kisgazdapártban nemcsak a különböző politikai irányzatoknak, hanem a különböző pártok létrejöttének is kialakultak a feltételei.

A Kisgazdapárt balszárnya és centruma közötti augusztusi kompromisszum átmeneti jellegűnek ígérkezett, s nem annyira a párttól, sőt még csak nem is kizárólag a belpolitikai viszonyoktól függött, hogy ezt a balszárny és a centrum közötti egyetértést mikor váltja fel a centrum és a jobbszárny kompromisszuma. A jobbszárny azonban így is az állandó tartalék szerepét töltötte be a centrum számára a balszárnyal folytatott vitáiban. Nem lehetett kétséges, hogy ez a körülmény változatlanul a centrumnak kedvezett, annak súlyát növelte a párton belül a balszárny rovására.

Az 1945-ös választások előtt ismét napirendre került az a kérdés, hogy a Függetlenségi Front pártjain kívül indulnak-e, illetőleg mely pártok indulnak a választásokon. A választójogi törvény elvileg lehetővé tette más pártok indulását is. Az Országos Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 17-i ülésén bírálta el a választásokon résztvenni kívánó pártok kérelmét. Minden különösebb vita nélkül engedélyezte a Magyar Radikális Párt indulását. A Demokrata Néppárt elnevezéssel azonban két keremem is érkezett az Országos Nemzeti Bizottsághoz. Az egyiket Barankovics István, a másikat gróf Pálffy József nyújtotta be. Az Országos Nemzeti Bizottság Barankovics kérelmét fogadta el, feltehetően azzal a megfontolással, hogy a Barankovics-féle Demokrata Néppárt baloldali színezetű lesz és vala-

melyest lazábbak a kapcsolatai a katolikus klérussal is. Az Országos Nemzeti Bizottság a Pálffy-féle Demokrata Néppárt mellett elutasította az Értelmiségi Osztály Ősi Demokrata Pártja és a Nemzeti Demokrata Párt nevű csoport jelentkezését is.

A Barankovics-féle Demokrata Néppárt azonban nem vett részt a választásokon. A Függetlenségi Frontot feszítő erők „tehermentesítő” szelepe tehát nem nyílt meg. De ennek a helyzetnek a kialakulásában sajátosan a jobboldal módosult taktikája is szerepet játszott. A jobboldali erők 1945 első feleber: többször is kísérletet tettek polgári ellenzéki párt alakítására. 1945 szeptemberében azonban a katolikus egyház vezetői körei, élükön Mindszentyvel a jobboldal egységének megosztását látták egy polgári ellenzéki párt indulásában. Ezért az új párt alakítására irányuló kísérleteket elvetették és a Kisgazdapárt támogatása mellett foglaltak állást.

1945 őszére tehát a korábban kialakult pártviszonyok lényegében nem változtak meg. A jobb- és baloldal erőinek helyzetét azonban ez a körülmény nem egyformán befolyásolta, hiszen a jobboldal erősödött és egyre teljesebbé váló egysége mellett a baloldal összefogása még korántsem valósult meg. Mindez hosszú időre szóló és bonyolult küzdelmet ígért a magyar politikai életben.

KUNSZABÓ FERENC

Értelmiségiek Nógrádban*

Az értelmiségiek a termelőeszközöknek sem nem forgatói-használói, sem nem tulajdonosai. Mindig és mindenütt az uralkodó osztályok akarátának közvetítői, teljesítői voltak, s különböző csoportjaik egyidőben más és más urat szolgáltak. Magyarországon a felszabadulás előtt ilyen szempontból négy nagy csoportjuk volt a földesúri osztály, a tőkés osztály, az államhatalom és a külföldi tőkeérdekeltségek kiszolgálására.

A parancsolók akarátának teljesítése természetesen sohasem jelentett valami teljesen önállótlant, szolgai élet- és munkastílust. A szellemi alkotó, irányító tevékenység eleve föltételez bizonyos fokú önállóságot, lelkiismereti és cselekvési szabadságot, melyekből ki-ki egyéni alkata, hajlamai és szándékai szerint többet vagy kevesebbet gyűjthetett magának. Ráadásul a függés legtöbbször nem rideg közvetlenségben jelentkezett, és nem annyira adminisztratív szabályokban nyilvánult, mint a társadalom szerkezete, a társadalom milvensége hordozta magában. Éppen ezért a két háború közötti értelmiség nem csupán szolgált munkaadóit, hanem így vagy úgy, kisebb vagy nagyobb mértékben meg volt győződve arról, hogy ha nem is túl jó az a rezsim, jobbat az adott körülmények között nem nagyon lehetne csinálni. Kevesen voltak a tágabb látókörűek, akik változást akartak, ilyet vagy olyat, kisebbet vagy nagyobbat. Ám leggyakrabban még ők sem függetleníthették magukat a rendszer közvetve ható, konformizmusra kényszerítő erejétől. Ha más nem, maguk és családjuk pusztá léte, a napi betevő falat volt az, ami apróbb megalkuvásokra, dolgok elhailgatására készítette őket.

Ezek a kényszerítő erők szinte mindenkinél hatottak. Csak nagyon kevesek voltak, akiket még a betevő falat, még saját létük sem érdekelt a rendszer elleni opponálásban. S ők, a fenti értelemben már nem is szabályos értelmiség: nem az urakért, hanem ellenük léteztek.

* Részlet a Palócok földjén c. kötetből